ISSN 2078-4260. Вісник Львівського ун-ту. Серія книгозн. бібліот. та інф. технол. 2015. Вип. 10. С. 37–52
Visnyk of the Lviv University. Series Bibliol. Libr. Stud. Inform. Techn. 2015. Is. 10. P. 37–52

УДК 94:[021.85(477.83–25:477–25]“1860/1863”

ОБМІН ЛІТЕРАТУРОЮ МІЖ ЛЬВОВОМ І КИЄВОМ У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 1860-х РОКІВ: СПІВПРАЦЯ ЯКОВА ГОЛОВАЦЬКОГО ЗІ СИЛЬВЕСТРОМ ГОГОЦЬКИМ І КСЕНОФОНТОМ ГОВОРСЬКИМ

Олександр СЕДЛЯР

Львівський національний університет імені Івана Франка, Наукова бібліотека, вул. Драгоманова, 5, м. Львів, 79601, Україна, тел.: (032) 239-43-58, ел. пошта: sedlyar@rambler.ru

Професор Львівського університету Яків Головацький у першій половині 1860-х рр. налагодив активний обмін літературою з киянами – професором Київського університету Сильвестром Гогоцьким та редактором “Вѣстника Юго-Западной и Западной Россіи” Ксенофонтом Говорським. Більше літератури (понад 60 назв книг, сотні примірників брошур та періодичні видання) надійшло до Львова з Києва. Це була переважно російська навчальна література 1861–1862 рр., з 1863 р. домінували публіцистичні брошури, спрямовані на боротьбу з польською та україножильською загрозою. Я. Головацький надіслав до Києва близько 25 назв книг, брошур і періодичних видань. Обмін літературою та активне листування цих діячів ілюструє кілька ключових моментів: 1) у 1860-х рр. значно зросла роль Наддніпрянської України в еволюції громадського життя і національного світогляду галицьких русинів; 2) вагомою була роль друкованого слова у поширенні та утвердженні привнесених ззовні (з-за Збруча) елементів тоді дуже динамічного національного світогляду і русофілів, і україножилів; 3) під час польського Січневого повстання загострилася полеміка на різні теми; у публіцистичних виданнях, які надходили з Києва, домінували питання міжнаціональних відносин та національної ідентичності (в офіційній російській інтерпретації); 4) С. Гогоцький та К. Говорський набагато менше цікавилися галицькою руською літературою, аніж Я. Головацький російськими виданнями; їхня основна мета – зміцнити зв’язки галицьких русинів із всеруським культурним простором, зокрема, і через висилку російської літератури; 5) Я. Головацький хоча й прагнув представити галицькі руські видання в Росії, однак основним бажанням його було отримати (з 1863 р.) з-за кордону актуальну публіцистичну літературу, яка б допомогла галицьким русофілам у їх власній полеміці з поляками та україножилами; 6) певний набір ідей та аргументів, які Я. Головацький отримував із листування та друкованої продукції з Києва, вплинув на еволюцію його особистого світогляду в бік радикалізації русофільських переконань.

Ключові слова: російська література в Галичині, книгообмін, публіцистична література, міжнаціональні стосунки, Я. Головацький, С. Гогоцький, К. Говорський.

Пом’якшення внутрішньої політики в Росії та Австрії на межі 50–60-х років XIX ст. сприяло, зокрема, пожвавленню контактів між інтелігенцією обох імперій. Російські піддані різного походження, перебуваючи в Австрії (часто – проїздом до країн Західної Європи), цікавилися життям місцевих слов’ян, деякі з них, слов’янофільськи налаштовані, започаткували із австрійськими “одноплемінниками” постійне листування. Певна частина австрійських інтелігентів слов’янського походження також звертала особливу увагу на Росію і була зацікавлена в тісніших стосунках із впливовими представниками імперії Романових.

Галицькі русини, етнічно, культурно та територіально близькі до Росії, займали важливе місце для слов’янофільськи налаштованих росіян. Інтерес був взаємним:

© Седляр О., 2015

у Галичині ще на межі 40–50-х років XIX ст. сформувалася група русинів-русофілів, які намагалися для розвитку свого культурного життя більше або менше орієнтуватися на Росію. Вони дуже цінували сталі контакти із російськими інтелігентами і бачили в них потенційну підтримку (моральну, інтелектуальну та матеріальну) своїх власних зусиль розвивати руську мову, літературу тощо в русофільському (тобто передовсім у антипольському, антиасиміляційному) дусі.

Одним із таких русофілів був професор Львівського університету, відомий вчений та громадський діяч Яків Головацький. Разом зі своїми колегами, серед яких вирізнявся редактор новозаснованої руської газети "Слово" Богдан Дідицький, він зустрівся у Львові в 1861 р. із одним із російських мандрівників – київським професором Сильвестром Гогоцьким. Той, перебуваючи у тримісячному закордонному відрядженні, відвідав декілька німецьких та австрійських міст, де знайомився з організацією навчального процесу у вищих та середніх школах. Галицькі русини швидко знайшли спільну мову з київським професором-філософом, який пообіцяв їм підтримувати стосунки і допомагати, чим зможе.

Повернувшись до Києва, С. Гогоцький написав Б. Дідицькому: "Пребываніе мое во Львовѣ я припоминаю съ удовольствіемъ и грустію. [...] Въ Галиціи я нашелъ такъ много родного, симпатичнаго – и вотъ Вамъ источникъ моего удовольствія; но при видѣ этой почти неодолимой разрозненности съ нами, при видѣ множества затрудненій для самостоятельной народной жизни русской мнѣ всегда было тяжело и грустно"[1]. Аби допомогти галичанам хоча б частково подолати ці "разрозненность" і "затрудненія", С. Гогоцький вирішив постачати їх російськими книгами, яких тоді мало було в Галичині. Така діяльність мала б сприяти знайомству галицьких русинів із російською мовою, зміцнювати в них відчуття зв'язку з російською культурою і тим самим протидіяти польським чи німецьким асиміляторським впливам.

Мета цієї статті – простежити обмін друкованими виданнями між львів'янами (Я. Головацький, частково Б. Дідицький) та киянами (С. Гогоцький, К. Говорський) у першій половині 1860-х рр. Цю справу ніколи не розглядали як приватну співпрацю кількох бібліофілів, учасники процесу бачили його важливою складовою як контактів між Галичиною і Росією, так і розвитку культурного життя галицьких русинів. Листування обох сторін добре показує їх взаємні уявлення та стереотипи і є цікавою ілюстрацією бачення росіянами малоросійського походження (якими були С. Гогоцький та К. Говорський) перспектив розвитку їх малоруських співвітчизників – галицьких русинів.

Заявлену тему статті дослідники ще не розглядали. Діяльність Я. Головацького 1860-х рр. вивчена слабо, його листування, на відміну від попереднього періоду, практично не опубліковане. Історики приділяли й приділяють чимало уваги стосункам галицьких народовців із наддніпрянськими україножилами у 60–70-х роках XIX ст. (і далі), натомість взаємини їх опонентів, галицьких русофілів та малоросів із російською ідентичністю, висвітлені лише поверхово і фрагментарно. Навіть у нещодавно опублікованій монографії Ігоря Райківського про стосунки галичан і наддніпрянців у XIX ст. цей епізод висвітлено дуже побіжно[2]. Невелика згадка про листування

[1] Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі – ЦДІАЛ), ф. 309, оп. 1, спр. 2299, арк. 27–27 зв. (лист С. Гогоцького до Б. Дідицького, Київ, 28 жовтня 1861 р.).

[2] Райківський І. *Ідея української єдності в громадському житті Галичини XIX століття*. – Івано-Франківськ, 2012. – С. 477–478.

Я. Головацького із К. Говорським є у монографії Анни Вероніки Вендланд[3]. Практично недослідженим залишається і суто книгознавчий аспект проблеми.

Джерелами до статті є листи С. Гогоцького та К. Говорського до Я. Головацького і Б. Дідицького, а також чернетки листів Я. Головацького до двох згаданих київських кореспондентів. Вони зберігалися в архіві Я. Головацького, який нині розпорошено по кількох українських архівосховищах. Більшість зберігається у фонді Наукового товариства ім. Шевченка Центрального державного історичного архіву України у Львові (ф. 309), частина – у фонді Я. Головацького (ф. 104) відділу рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України в Києві. Збережені листи (можливо, збереглися не всі) загалом добре показують зміст та спрямованість стосунків Я. Головацького із С. Гогоцьким та К. Говорським у першій половині 1860-х рр. і дозволяють належно дослідити запропоновану тему.

У цій статті буде розглянуто не лише книгообмін між Я. Головацьким та С. Гогоцьким і К. Говорським, а й обмін думками та оцінками між кореспондентами щодо стану українського (руського, малоруського) національно-культурного руху в Галичині та Наддніпрянської України першої половини 1860-х рр. Різкі (особливо у К. Говорського) оцінки діяльності "хохломановъ" вплинули на Я. Головацького – його русофільські переконання стали радикальнішими. Вплив листування із цими киянами на еволюцію поглядів львівського професора відзначив і І. Райківський[4], хоча, безумовно, події в самій Галичині, зокрема, поява народовського руху і його друкованих органів та їх полеміка із русофілами, зробили більший внесок у радикалізацію поглядів Я. Головацького.

Книги з Російської імперії завжди цікавили Я. Головацького. На початок 1860-х рр. він мав багатий досвід контактів із підданими сусідньої імперії у справі набуття російської наукової, навчальної і (менше) художньої літератури. У 60-х роках XIX ст. разом з активізацією громадсько-політичного життя у Галичині з'явилися нові можливості для спілкування із зацікавленими особами з Росії, обміну літературою тощо. З'явилася нагода отримувати з-за Збруча періодичні видання, публіцистичні брошури, а також друкувати у галицькій періодиці статті з Росії. З іншого боку, стало легше надсилати до Росії галицькі видання. Це значно пожвавило обмін ідеями та друкованою продукцією.

С. Гогоцький після повернення до Києва наприкінці жовтня 1861 р. розпочав готувати перші партії книг для галичан. Це мала бути передовсім навчальна література. Наприкінці 1861 р. він вислав на ім'я Б. Дідицького та Я. Головацького кількома партіями 36 книжок, майже всі з яких були підручниками і посібниками[5]. Книги (за винятком кількох) надсилалися не особисто цим двом львів'янам, а "Лембергскому братству", тобто львівським русинам-патріотам[6], і призначалися вони передовсім для бібліотек і читалень. 20 грудня ст. ст. 1861 р. С. Гогоцький повідомив, що має до сотні навчальних книг для галичан і додав: "Мнѣ кажется, что Вашему братству нужно

[3] Вендланд А. В. *Русофіли Галичини. Українські консерватори між Австрією та Росією, 1848–1915*. – Львів, 2015. – С. 161.

[4] Райківський І. *Ідея української єдності*... – С. 477.

[5] ЦДІАЛ, ф. 309, оп. 1, спр. 2295, арк. 6 (чернетка листа Я. Головацького до С. Гогоцького, б. м., б. д. [травень 1862 р.]); спр. 2299, арк. 29 зв., 32–32 зв., 41 зв. (листи С. Гогоцького до Б. Дідицького, Київ, 28 жовтня 1861 р. та Я. Головацького, Київ, 12, 20 грудня 1861 р.).

[6] Окрім Я. Головацького та Б. Дідицького до цього "братства" входили ще Д. Зубрицький, В. Ільницький, І. Шараневич, К. Мерунович, які передавали вітання С. Гогоцькому (Там само, спр. 2295, арк. 2 зв. (чернетка листа Я. Головацького до С. Гогоцького, б. м., б. д. [кінець 1861 р.]).

прежде всего озаботиться объ учебникахъ 1) по русской грамматикѣ; 2) по курсу словесности русской съ исторіею ея; 3) по общей и русской исторіи; 4) по нѣкоторымъ частямъ богословскихъ наукъ, напримѣръ, по Гомилетикѣ и Пастырскому богословію, которое также Вамъ вышлю"[7]. Із контексту листа видно, що ці надіслані книги мали стати зразком для галичан для підготовки власних підручників і наукових праць. При цьому С. Гогоцький зауважив, що "въ народныхъ статьяхъ хорошо придерживаться простонароднаго языка, но въ ученыхъ и учебныхъ книгахъ лучше понемногу приближаться къ нашему ученому языку"[8]. У попередньому листі він також прохав інформувати його, чи надійшли книги і як львівські русини їх використовують[9].

У квітні 1862 р. він написав чергового листа, де висловив низку питань і пропозицій: "У меня приготовлено Вашему братству еще около 50 книгъ и все – превосходныхъ, но не знаю, какъ ихъ выслать? Большую часть ихъ вышлю по почтѣ, а меньшую [можетъ] быть съ нашими путешественниками [...]. Доступны ли мои книги вашему обществу. Нужно бы такъ устроить, что бы всѣ образованныя могли достать. Есть ли читальня въ Народномъ Домѣ? Можетъ быть, тамъ ихъ помѣстить. Отвѣтьте также, какъ высылать Вамъ нашъ КТелеграфъ. Читалибы его? Какъ подписывать адрессъ?"[10].

Я. Головацький спочатку, очевидно, отримав книги, згадані у листі С. Гогоцького від 12 грудня 1861 р., а на початку березня 1862 р. отримав і надіслані поштою наприкінці грудня – на початку січня книжки[11]. Поштову пересилку він вважав найкращою: надійною, швидкою і відносно дешевою, і рекомендував надсилати книги саме цим шляхом, не чекаючи принагідних поїздок знайомих до Галичини. Наприкінці березня 1862 р. він за посередництвом львівського купця Михайла Димета, який їхав до Києва, передав партію книг і брошур (17 прим.) для кількох осіб (С. Гогоцького, Миколи Рігельмана, професора з Одеси Михайла Смирнова та професора Петра Лавровського), а також оригінали та копії деяких рукописних актів[12]. Номенклатура видань була небагатою: переважали примірники "Записок" Феодосія Бродовича ("Widok przemocy na słabą niewinność srogo wywartej" (Львів, 1861)), "Ruthenische Sprach- und Schriftfrage in Galizien" (Львів, 1861) та збірки поезій Юрія Федьковича ("Поезіи Іосифа Федьковича", ч. I (Львів, 1862) – ці книги видали Я. Головацький та Б. Дідицький.

Львівський професор також відповів на оцінку пріоритетів С. Гогоцького щодо пересилки російської книжкової продукції галичанам: "Вы правильно замѣчаете, что намъ нужно прежде всего пріобрѣсть свѣдѣнія въ русской грамматикѣ, словесности и въ исторіи, даже въ богословіи. Это все можетъ сдѣлать частный человѣкъ, у кого будетъ добрая воля и охота. No долго еще нужно ожидать, пока обудится общее рвеніе за науку русскаго языка, русск. исторіи, литературы и пр. Причины тому различныя. Природная лѣнь и равнодушіе Русиновъ. Кругъ образованія, въ которомъ мы принуждены вращаться. Вліяніе Рима, уніи. Опекунство Ляховъ. Отмеженность и замкнутость и недостатокъ сообщенія съ Россіей. Nадежды на Малороссію и Кулишева

[7] ЦДІАЛ, ф. 309, оп. 1, спр. 2299, арк. 41 зв.
[8] Там само.
[9] Там само, арк. 31 зв.
[10] Там само, арк. 34 зв.–35 (лист С. Гогоцького до Я. Головацького, Київ, 15–30 квітня 1862 р.).
[11] Там само, спр. 2295, арк. 3, 6 (чернетки листів Я. Головацького до С. Гогоцького, [18 (30) березня 1862 р.], б. м., б. д. [травень 1862 р.]).
[12] Там само, арк. 4 (чернетка листа Я. Головацького до С. Гогоцького, [18 (30) березня 1862 р.]).

партія”[13]. Він ще повідомив про відкриття товариства “Руська бесіда”, фактично руського клубу в Народному Домі для взаємного спілкування і розваги освічених русинів, згадав, що серед газет, які там читають, немає російських. “Кіевскій телеграфъ” буде потрібний. Бібліотеку (точніше, читальню) у Народному Домі мали б відкрити, за словами Я. Головацького, на початку 1863 р.[14] – тоді й читатимуть більше.

Як бачимо, С. Гогоцького хвилювала ефективність його допомоги галичанам. Книжки він надсилав безкоштовно (Я. Головацький оплачував лише митний збір і транспортні видатки), для громадського користування, тому київському професорові важливо було знати, чи потрібна ця література галичанам, чи не лежить вона десь мертвим вантажем. Він, очевидно, розглядав свої заходи щодо висилки книг як просвітницьку місію, яка мала б допомогти галицьким русинам наблизитися до всеруського мовного і культурного простору через освіту (шкільну та самоосвіту). С. Гогоцький безперечно чув під час свого перебування у Львові про брак російських книг у Галичині і тому прагнув підтримати бажання вузького кола (“братства”) львівських русинів читати російську літературу і використати її для творення власної на “правильній”, всеруській основі. Зміни у внутрішньополітичному житті Австрії, здавалося б, сприяли цьому. Галичанам необхідно було, на думку С. Гогоцького, лише правильно та ефективно використати свій шанс.

Ця ситуація, проте, не була новою для Я. Головацького. С. Гогоцький був далеко не першим із тих, хто цілеспрямовано надсилав російську літературу до Галичини, не вперше також галичани отримували партії підручників із Росії для підготовки власної навчальної літератури. Подібна ситуація була наприкінці 1848 – у 1850 рр., причому саме Я. Головацький взяв тоді на себе обов’язок координатора закупівель і транспортування російських підручників. Ця акція, зрештою, не привела до очікуваних результатів, хоча і вплинула певним чином на розвиток наукової термінології та руської літературної мови загалом у Галичині. Тому, очевидно, Я. Головацький сприймав посилки російської навчальної літератури спокійно, без особливого оптимізму і наголошував на тривалому часовому проміжку “пока обудится общее рвеніе за науку русскаго языка” та реальності в поточних умовах радше самоосвіти “частного человѣка”, у якого є “добрая воля и охота”. Цікаво, однак, те, що в цьому листі Я. Головацького вперше досить чітко простежується зміщення акцентів у бік періодичних видань і, відповідно, публіцистики. Освічені русини тоді читали мало книг, проте регулярно читали газети, тому для нового руського клубу (там “читаются Газеты, игра въ карты, разговоры”) дуже знадобилися б російські газети. Незабаром акцент на періодиці та публіцистиці (при одночасному збереженні приватного інтересу до наукової книги) стане головним у листуванні Я. Головацького із киянами.

Ця тенденція особливо чітко простежується у листуванні Я. Головацького із київським журналістом Ксенофонтом Говорським. К. Говорський у квітні 1862 р. поінформував про заснування і редагування журналу – “Вѣстника Юго-Западной и Западной Россіи”* і попрохав поширювати його за межами Росії, а також надсилати

[13] ЦДІАЛ, ф. 309, оп. 1, спр. 2299, арк. 6–6 зв. (чернетка листа Я. Головацького до С. Гогоцького, б. м., б. д. [травень 1862 р.]).

[14] Там само, арк. 6 зв.

* “Вѣстникъ Юго-Западной и Западной Россіи” – російський історико-літературний журнал, виходив щомісяця з 1 липня 1862 р. у Києві, з серпня 1864 р. у Вільні (під назвою “Вѣстникъ Западной Россіи”) до 1871 р. У 1862–1870 рр. журнал редагував К. Говорський. Метою редакції було через публікацію відповідних публіцистичних та науково-популярних (передовсім на історичну тематику) статей утвердити

до редакції свої та своїх колег дописи, різну спрямовану проти Росії та православ'я літературу[15]. У відповідь Я. Головацький погодився надсилати до редакції "Вѣстника" різні матеріали, хоча готувати дописи відмовився за браком часу[16]. 1 (13) липня 1862 р. він відіслав першу посилку до Києва, де були переважно польськомовні брошури, примірники газет "Dziennik Polski" і "Gazeta Narodowa", а також 10 прим. двох частин "Записок" Ф. Бродовича, які видав сам Я. Головацький[17].

Разом із примірниками "Вѣстника" (не менше п'яти) К. Говорський у 1862 р. вислав до Львова першу партію брошур (по 80 прим.). Їх Б. Дідицький "отдалъ въ книжную лавку, положивъ имъ дешевую цѣну, и они расхвачены въ одинъ день"[18]. Я. Головацький прохав надіслати ще по 100–150 прим. цих брошур[19] і додав: "Прошу, сообщайте намъ всякихъ брошюръ, касающихся исторіи, общественнаго быта или международныхъ отношеній и то въ большемъ количествѣ. Они полезно подѣйствуютъ на молодое поколѣніе, выставленое нынѣ на рознородные, большею частью вредливые, вплывы"[20]. Він також прохав надсилати до Львова на продаж 4–5 прим. "Вѣстника", а у відповідь вислав до Києва чотири примірники збірника "Галичанинъ", якого тоді видавав разом із Б. Дідицьким (К. Говорському, С. Гогоцькому, Пантелеймону Кулішу та професору Київського університету Миколі Іванішеву).

У 1863 р. багато що змінилося. Польське повстання вплинуло і на галицьких русинів, і особливо на наддніпрянських українців. Змінилася на жорсткішу політика російської влади щодо мешканців українських губерній. Не заглиблюючись в цю тему, зазначимо, що значно посилилася антипольська та антиукраїнофільська риторика росіян малоросійського походження. Це дуже добре видно й у листах С. Гогоцького та К. Говорського до Я. Головацького. Можна говорити навіть про тиск, який вони здійснювали на галичан в особі окремих представників їх інтелектуальних лідерів. Цей тиск, як виглядає, був досить результативним, принаймні він був одним із вагомих факторів, які зміцнили проросійські погляди Я. Головацького.

Для обох киян головним у їх спрямованій на Галичину громадській діяльності було протистояння польській загрозі (особливо це стосується К. Говорського). Галицьких українофілів вони, звичайно, без вагань зараховували до союзників поляків, як, зрештою, і місцевих, наддніпрянських українофілів (хлопоманів). Галицької специфіки вони не знали і не хотіли її зрозуміти, свідомо чи ні переносячи на Галичину

сприйняття "Південно-Західної і Західної Росії" (тобто колишніх територій Речі Посполитої) як російських територій в історичному та етнокультурному контексті. Полемічні статті, які друкувалися і окремими відбитками (брошурами), мали підкреслено антипольський характер.

[15] Там само, спр. 2294, арк. 1–1 зв. (лист К. Говорського до Я. Головацького, Київ, 25 квітня 1862 р.).

[16] Там само, арк. 33–33 зв. (чернетка листа Я. Головацького до К. Говорського, б. м., 22 травня (3 червня) 1862 р.).

[17] Там само, арк. 3 (чернетка листа Я. Головацького до К. Говорського, б. м., 1 (13) липня 1862 р.).

[18] Там само, арк. 32 (чернетка листа Я. Головацького до К. Говорського, б. м., 17 січня [1863 р.]).

[19] Всі ці брошури були відбитками статей, опублікованих у "Вѣстнике Юго-Западной и Западной Россіи". Я. Головацький згадав такі: Образчикъ международнаго миролюбія и правдолюбія поляковъ (Отвѣтъ львовской Народовой газетѣ) // *Вѣстникъ Юго-Западной и Западной Россіи*. – Кіевъ, 1862. – Т. I, кн. II. – Отд. III. – С. 33–47; Т. I, кн. III. – Отд. III. – С. 75–103; Письмо редакціи Вѣстника югозап. и зап. Россіи въ редакцію львовской газеты "Слово" по поводу помѣщенной въ сей газетѣ статьи какого-то Кіяна // Там же. – Т. I, кн. III. – Отд. IV. – С. 229–238; Еще новая болѣе дерзкая и широкая затѣя нѣкоторыхъ псевдо-поляковъ, помѣщиковъ, живущихъ въ подольской губерніи // Там же. – Т. II, кн. IV. – Отд. III. – С. 1–35; Объясненіе одной фразы въ объявленіи объ изданіи "Вѣстника Югозападной и Западной Россіи" // Там же. – Отд. IV. – С. 65–84.

[20] ЦДІАЛ, ф. 309, оп. 1, спр. 2294, арк. 32.

реалії безкомпромісної польсько-російської боротьби. Просвітницькі наміри, дуже виразні у листах С. Гогоцького кінця 1861 – початку 1862 рр., відходять на другий план. З 1863 р. переважає, а в листах К. Говорського домінує бажання "розповісти правду" галичанам про суть польсько-російських відносин, ставлення підросійських малоросів до Польщі та Росії, "справжню" суть українофілів-хлопоманів. Пишучи листи до галичан та висилаючи публіцистичні брошури за Збруч, вони і у Львові боролися, як їм здавалося, за Росію проти Польщі. Галицьких русинів ці російські патріоти з Києва вважали своїми природними союзниками, тому їх дратували українофільські чи проукраїнофільські статті (особливо дописи наддніпрянців-українофілів) у галицькій руській пресі. Навіть "Слово" Б. Дідицького за дописи наддніпрянців та недостатньо тверду позицію щодо русько-польських відносин видавалося їм підозрілим і викликало жаль; позиція народовської "Мети" передбачувано викликала різкі негативні емоції. Я. Головацький десь намагався згладити надмір цих емоцій, дещо пояснити, але і його захопив потік публіцистики, особливо після того, як народовці виступили особисто проти нього; пізніше його прізвище було згадане в деяких статтях "Мети" у виразно негативному контексті[21].

Розглянемо, як публіцистична домінанта вплинула на обмін друкованими виданнями між Я. Головацьким і С. Гогоцьким та К. Говорським у 1863–1865 рр. С. Гогоцький, як випливає зі збережених джерел, у 1863 р. вислав небагато видань, переважно брошури. Він також планував переслати на ім'я Я. Головацького книги для Антонія Петрушевича та Івана Ільницького[22]. Київського професора більше тоді турбувала незрозуміла для нього позиція головної руської газети "Слово", яке, на його думку, робить дві великі помилки: "пролагаетъ путь у себя какойто Украинѣ" і "не старается о постепенномъ исправленіи языка"[23].

С. Гогоцький також не хотів, аби його ім'я та діяльність щодо висилки книг публічно обговорювали в Галичині, приписуючи йому якісь завуальовані наміри. Наприкінці 1863 р. він писав Я. Головацькому: "Я приготовилъ еще хорошихъ русскихъ книгъ (около 20) Вамъ, Дѣдицкому и Шараневичу, но не рѣшаюсь высылать, чтобы и этого неперетолковали въ дурную сторону. У Васъ теперь пишутъ какія-то рѣшительно непонятныя странности"[24]. У 1864 р., коли "Слово" помістило статтю з Києва[25], яка, як вважав С. Гогоцький, була проти нього[26], а також після нібито слів Б. Дідиць-

[21] Найчіткіше і найрадикальніше про Я. Головацького висловився Євген Згарський, підсумовуючи в одній зі своїх статей: "Високоповажний п. профессоръ Головацький стоіть на чолі кліки противної нашому чисто народнёму прямуванню, противорічить самому собі въ цілі обманення цілого нашого народу и позбавлення ёго що найдорожшого иміння, питоменного язика. Тимъ то и борба наша противо ёго особи праведна, нимъ самимъ викликана" (Згарський Є. Дотеперішнє становиско Галицько-руськоі Матиці // *Мета*. – 1865. – 15 липця (чис. 11). – С. 331).

[22] ЦДІАЛ, ф. 309, оп. 1, спр. 2299, арк. 47, 51 зв. (листи С. Гогоцького до Я. Головацького, Київ, 28 квітня 1863 р., [друга половина липня 1863 р.]).

[23] Там само, арк. 50 (лист С. Гогоцького до Я. Головацького, б. м., б. д. [друга половина липня 1863 р.]).

[24] Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, відділ рукописних фондів і текстології (далі – ІЛ, ВРФТ), ф. 104, од. зб. 520, арк. 1 зв. (лист С. Гогоцького до Я. Головацького, Київ, 25 листопада 1863 р.).

[25] Е. Изъ Кіева. (Рекляма за г. Гогоцкого) // *Слово*. – 1864. – Чис. 10.

[26] С. Гогоцький обурено писав: "Я искренне хотѣлъ помочь русскимъ галичанамъ, въ частности Дѣдицкому какъ издателю Слова своею статьею. И что же вышло? За мое жито да еще меня бито. Онъ же помѣстилъ статью противъ меня, и чью же? Плутовъ, которыя хотѣли бы снова втянуть насъ въ латинскія и польскія сѣти" (ЦДІАЛ, ф. 309, оп. 1, спр. 2295, арк. 14–14 зв. (лист С. Гогоцького до Я. Головацького, Київ, 5 травня 1864 р.).

кого, що галичанам із Росії безкоштовно надсилають непотрібні там книги, професор Київського університету став сумніватись: “не знаю, хорошо ли я дѣлаю, что снабжаю моихъ галицкихъ земляковъ русскими книгами”. І далі продовжив: “Замѣтно, что у Васъ кто-то наущаетъ всякое, самое доброе, и при томъ самое частное, личное доброе дѣло для русскихъ галичанъ считать за результатъ какой-то задней мысли или правительственной сдѣлки”[27]. Однак книги Я. Головацькому надсилати продовжив, частково від себе, частково придбані за дорученням зі Львова.

Цікава реакція Я. Головацького на зауваження з Києва. Він, з одного боку, мав погодитися із тим, що справді позиція “Слова” не може повністю влаштувати антипольськи та антиукраїнофільськи налаштованих підданих російського імператора, з іншого – якось її пояснити. Спочатку він висловлювався у примирливому дусі: “Замѣчаніе Ваше, что Слово поступаетъ не совсѣмъ правымъ путемъ, справедливо. No чтожь дѣлать, во всякой головѣ свой умъ, а Редакторы наши автодидакты писатели, сверхъ того еще и упрямы и своенравны. Я совѣтовалъ, увѣщевалъ, представлялъ, но все даромъ. Время – найлучшій врачь. Что касается украиноманіи нѣкоторыхъ изъ нашихъ молодыхъ людей, тому вина въ томъ почасти скудныя или превратныя свѣдѣнія объ Россіи, по части же наущеванія произжающихъ туда мечтателей малороссійскихъ”[28].

Пізніше Я. Головацький визнав необхідність активної контрпропаганди. Її мали б забезпечити друковані видання (преса та публіцистичні брошури), тому дуже важливо для галицьких русинів отримувати їх і з Росії, де є альтернативна (“правдива”) точка зору. Він писав прямо і відверто: “Мы не увѣдаемъ ни одного факта прямо изъ источника, а все покривлено въ призмѣ недоброжелателей, которыхъ есть легеонъ. По той причинѣ прошу и молю: присылайте скорѣе обѣщанныя книги и брошюры, въ которыхъ обсуждаются жизненные трепещущіе вопросы. Nадо противудѣйствовать напору. Противъ печатной лжи надо поставить печатную истинну.

No мы сами не успѣемъ, у насъ русскія газеты и журналы читаются чрезвычайно рѣдко. Выписывать частному чел. невозможно, потому что слишкомъ дороги. Впрочемъ, Npa приходятъ неисправно. По той причинѣ прошу Васъ, Господа, пріятели насъ, Русскихъ, посовѣтуйтесь, какъ бы Вы могли насъ вспомоществовать, посылая русск. газеты или журнальныя листки съ другой руки по почтѣ. То все было бы въ нашу пользу. Общественное мнѣніе исправилось бы къ лучшему. Nемногіе крикуны стали бы посрамлены, и истина вышла бы побѣдительно на верхъ”[29].

У 1864–1865 рр. С. Гогоцький продовжував висилати до Львова книжки та брошури, але набагато менше, ніж на початку десятиліття. Він у цілому погоджувався із оцінками Я. Головацького, підтримував його позицію і продовжував критикувати не зовсім свідомих русинів (“русскихъ галичанъ”). Їм, на думку київського професора, слід усвідомити і “прямо держаться двухъ положеній: 1) нравственнаго единства русскаго міра; 2) и приближаться къ нашему чистому и прекрасному русскому языку”[30]. Ті, хто цього не розуміють, викликали у С. Гогоцького здивування, жаль і

[27] Там само, арк. 20 (лист С. Гогоцького до Я. Головацького, Київ, 2 червня 1864 р.).

[28] Там само, арк. 13–13 зв. (чернетка листа Я. Головацького до С. Гогоцького, б. м., 5 (17) жовтня 1863 р.).

[29] Там само, оп. 2, спр. 111, арк. 20 зв. (чернетка листа Я. Головацького до невідомої особи [С. Гогоцького], б. м., б. д.).

[30] ЦДІАЛ, ф. 309, оп. 1, спр. 2295, арк. 20 (лист С. Гогоцького до Я. Головацького, Київ, 2 червня 1864 р.).

докори, хоча його коментарі в цілому не були агресивними. Книжки, які він висилав до Львова, – це була в основному наукова література для Я. Головацького і деяки книги для читання, призначені, зокрема, для бібліотеки Львівської греко-католицької семінарії[31]. Про навчальну літературу якось тихо забули – стало очевидним, що ніхто в Галичині не буде прямо наслідувати російські підручники, передовсім у мовному відношенні.

Відзначимо ще один цікавий епізод в інформаційній співпраці університетських професорів зі Львова та Києва. Це була публікація у Львові брошури С. Гогоцького "Замѣтка на статью Современника "Національная безтактность"[32] (фактично передрук першого, київського, видання із додатком вірша Б. Дідицького "Niema Rusi!" та його перекладу російською мовою)[33]. Свого часу, у 1861–1862 рр., стаття Миколи Чернишевського "Национальная бестактность", присвячена першим випускам львівської газети "Слово" та міжнаціональним (русько-польським) відносинам у Галичині викликала значний резонанс у Росії[34]. Одним із тих, хто відгукнувся на неї, був С. Гогоцький, який у 1861 р. побував у Львові і знав думку русинів (точніше, вже згаданого русофільського "львівського братства") з цього питання. Він передовсім зосередився на спростуванні тези, що галицькі поляки можуть бути корисними партнерами для галицьких русинів і доводив їх антируські наміри. С. Гогоцький також захищав мову "Слова" і заперечував необхідність писати літературно недосконалою народною "малоросійською" мовою, загалом сумніваючись в її успішних перспективах[35].

Автор надіслав текст до Львова на початку травня 1864 р., Я. Головацький відразу ж замовив друк і в середині червня (за новим стилем) видання було готове. Видрукували 250 прим. брошури, які коштували 25 рн. 50 кр. (набір двох аркушів тексту – 12 рн., папір – 6 рн., друк – 5 рн., брошурування – 2 рн. 50 кр.). С. Гогоцький перед тим надіслав 10 рублів (16 рн.), тому решту суми (9 рн. 50 кр.) Я. Головацький прохав йому повернути книгами, список яких додав[36].

Після закінчення всіх робіт Я. Головацький обіцяв відразу ж вислати 50 прим. цієї брошури С. Гогоцькому до Києва, а решту накладу розіслати на бажання автора, причому розповсюдження можливе було лише серед приватних осіб без публічного

[31] Там само, арк. 8, 23–23 зв. (листи С. Гогоцького до Я. Головацького, Київ, 2 червня 1864 р., 15 січня 1865 р.)

[32] [Гогоцкій С.] *Замѣтка на статью Современника "Національная безтактность"*. – Второе изданіе. – Во Львовѣ, 1864. – 32 с.

[33] Уперше ця стаття С. Гогоцького, написана у 1861 р., була опублікована у "Вѣстнике Юго-Западной и Западной Россіи" в 1862 р. Див.: [Гогоцкій С.] Замѣтка на статью Современника "Національная безтактность" // *Вѣстникъ Юго-Западной и Западной Россіи*. – 1862. – Т. I, кн. I. – Отд. III. – С. 1–[36]. У цьому ж випуску було надруковано й згаданий вірш Б. Дідицького та переклад М. Костомарова (Там же. – Отд. IV. – С. 49–54).

[34] Див., наприклад, останні публікації на цю тему: Дудко В. Стаття Івана Лашнюкова "Об отношениях галицких русинов к соседям" (1862): атрибуція, проблематика, контексти // *Український археографічний щорічник*. – Київ, 2006. – Вип. 10/11. – С. 362–385; Заводовський А. А. Рецепція статті М. Чернишевського "Национальная бестактность" в українській та російській періодиці початку 60-х рр. XIX ст. // *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки*. – Кам'янець-Подільський, 2013. – Вип. 6: На пошану професора А. Г. Філінюка. – С. 59–68.

[35] Про цю статтю та загалом позицію С. Гогоцького у "малоросійському" питанні див., зокрема: Миллер А. *Украинский вопрос в Российской империи*. – Киев: Laurus, 2013. – С. 87, 108–109.

[36] ЦДІАЛ, ф. 309, оп. 1, спр. 2295, арк. 24 (чернетка листа Я. Головацького до С. Гогоцького, б. м., 4 (16) червня 1864 р.).

продажу[37]. Серед паперів Я. Головацького зберігся чорновий список адресатів, яким планували розіслати згадану брошуру С. Гогоцького. Серед них – автор (50 прим.), сербський православний митрополит (5 прим.), священик російського посольства у Відні о. Михайло Раєвський (6 прим.), брат Я. Головацького Іван у Відні (10 прим.), закарпатці Іван Раковський, Олександр Духнович (по 10 прим.), Микола Гомичков (5 прим.), галичани Б. Дідицький, Іван Гушалевич, Йосиф Бурачинський (брат дружини Я. Головацького), о. Модест Маційовський (василіянин із Бучача) (всім по 10 прим.), Ігнатій Галька, Микола Устиянович (по 3 прим.), Ісидор Шараневич, Климент Мерунович, о. Іван Ільницький, о. Йосиф Лозинський, о. Іван Наумович, Корнило Устиянович та ін. По 10 прим. планувалося вислати до Перемишля, Станіславова, Коломиї, Тернополя (пізніше це місто викреслено), Бережан, Дрогобича, 25 прим. – до Самбора. Неназвана книгарня (Ставропігійського інституту?) мала отримати 10 прим. Окрім того, "Галицько-руська матиця" мала вислати ще 13 прим. іншим слов'янським "Матицям" та редакціям австрійських слов'янських часописів[38].

К. Говорський висловлював свої погляди радикальніше, ніж С. Гогоцький і в приватних листах, і в публіцистичних статтях. У 1863 р. напади на україно-філів у його "Вѣстнике Юго-Западной и Западной Россіи" були такими гострими, що Я. Головацький, отримавши чергову партію випусків журналу, м'яко висловив свої зауваження. Похваливши журнал, який протистоїть "недругамъ и врагамъ русскаго имени", він додав: "Одно только больно русскому сердцу – именно то, что иногда слишкомъ рѣзко, безъ всякого уважанія нападаете на такъ называемыхъ хохломановъ или украиномановъ, больно, говорю, ибо сдѣсь ратуетъ въ виду непріятеля русскій противъ русскому же. Nе повредило бы иногда статьи нѣсколько смягчить или смирить, чтобъ не раздражнять и не ожесточать остающихъ въ разномнѣніи"[39]. До речі, в одному із листів до С. Гогоцького того часу Я. Головацький підкреслив, що не погоджується із тактикою К. Говорського, бо "въ необыкнов.[енное] время нужно и необ.[ыкновенныхъ] средствъ" – очевидно, він вважав тоді "Вѣстникъ" занадто прямолінійним[40].

К. Говорський запротестував проти цієї пропозиції свого львівського кореспондента і дуже різко та енергійно підкреслив, що освічені малороси з презирством ставляться до "послѣдователей гибельнаго для цѣлости Россіи ученія Костомаровыхъ, Кулишей, Основы, Шевченка и другихъ", бо "эти выродки изъ русской семьи [...] хотѣли приготовить народъ къ расторженію нерасторжимаго никакими человѣческими усиліями естественнаго его союза съ великороссами и къ слитію во вредъ всего славянскаго міра, съ латинствующими поляками"[41]. Подібні фрази неодноразово можна знайти у цьому та інших листах К. Говорського до Я. Головацького. Він також наполегливо підкреслював, що "хохломановъ" зовсім небагато, менше сотні на всю імпе-

[37] ЦДІАЛ, ф. 309, оп. 1, спр. 2295, арк. 24.

[38] Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника, відділ рукописів (далі – ЛННБУ, ВР), ф. 36, од. зб. 807 / п. 58, арк. 2.

[39] ЦДІАЛ, ф. 309, оп. 1, спр. 2294, арк. 36 (чернетка листа Я. Головацького до К. Говорського, б. м., б. д. [1863 р.]).

[40] Там само, оп. 2, спр. 111, арк. 20 зв. (чернетка листа Я. Головацького до невідомої особи [С. Гогоцького], б. м., б. д.).

[41] ІЛ, ВРФТ, ф. 104, од. зб. 509, арк. 1–1 зв. (лист К. Говорського до Я. Головацького, Київ, 12 жовтня 1863 р.).

рію (а в Києві не більше п'яти малоруського походження, решта – поляки), а простолюд зовсім не підтримує планів українофілів, у т. ч. і щодо освіти народною мовою[42].

Після цього листа, автор якого писав дуже впевнено, а також після виходу в світ перших випусків народовського часопису "Мета" і деяких статей "Слова" ("Я самъ не понимаю, что сдѣлалось съ Б. Д.[ѣдицкимъ] – онъ былъ благоразсудителенъ и не легко давалъ увлекаться мечтамъ. Удивительно! что такъ подѣйствовало на него! Можетъ, терроръ п.[оляковъ] или лестныя ихъ обѣщанія ввели его въ соблазнь"[43]), Я. Головацький став схилятися до активнішої контрпропаганди. Відзначивши "страсть и злобу" авторів "Мети" і констатувавши факт, що "молодежь наша взволнована хохломанами"[44], він вирішив опублікувати лист К. Говорського (очевидно, цитований вище лист від 12 жовтня 1863 р.). Редактор "Слова" листа не прийняв, тому довелося звернутися за межі Галичини і друкувати його в газеті "Пештъ-Будимскіе Вѣдомости"[45].

Наприкінці 1863 р. Я. Головацький нагадав К. Говорському своє прохання надсилати якнайбільше публіцистичних брошур: "Я просилъ Васъ о присланіи большаго количества брош. – и нынѣ повторяю, ибо юношество хватается за брошюрки Кулишевск. изд.[анія] и Мету и, незанимаясь глубшимъ испытываніемъ исторической истины, подсыщаемо палящимъ ядомъ по.[льскими] газетами, легко совращено быть можетъ съ легальной пути, на которой по сю пору устояла противъ всѣмъ л.[яшскимъ] приманкамъ и можетъ бросится въ объятія всеобъемлющей революціи. Когда бы больше екс. Вѣстника"[46]. Отже, Я. Головацький наголосив на особливій потребі пропаганди і контрпропаганди для молоді, яка почала вислизати з-під впливу русофільської верхівки галицьких русинів. Показово, що він фактично визнав важливість і необхідність такої контрпропаганди з-за Збруча, бо для частини галичан події на Наддніпрянській Україні неочікувано різко стали близькими, настільки близькими, що почали впливати на зміну їх національно-культурного світогляду (а в перспективі – і політичних уявлень і переконань). Галицькі русофіли не могли, як бачимо, тільки своїми силами нейтралізувати ці невигідні для них тенденції, тому, зокрема, Я. Головацький вважав можливим прохати російських кореспондентів із Києва (як тих, що знали ситуацію на Наддніпрянщині зсередини) допомогти галичанам у, зрештою, спільній боротьбі з польськими та українофільськими впливами.

Кінець 1863 р. – перша половина 1864 р. – це час найактивнішої взаємодії Я. Головацького із К. Говорським щодо постачання до Галичини примірників "Вѣстника Юго-Западной и Западной Россіи" і брошур (окремих видань деяких статей із цього журналу). Деякі з брошур (насамперед спрямовані проти часопису "Мета") Я. Головацькому особливо сподобалися[47]. Вони знайшли свого читача; були й перші успіхи

[42] ІЛ, ВРФТ, ф. 104, од. зб. 509, арк. 1 зв. – 2 зв.

[43] Там само, од. зб. 205, арк. 1 (чернетка листа Я. Головацького до К. Говорського, б. м., 16 (28) грудня 1863 р.).

[44] ЦДІАЛ, ф. 309, оп. 1, спр. 2294, арк. 31–31 зв. (чернетка листа Я. Головацького до К. Говорського, б. м., 20 жовтня 1863 р.).

[45] Там само, арк. 31 зв.; ІЛ, ВРФТ, ф. 104, од. зб. 204, арк. 1 (чернетка листа Я. Головацького до І. Францисці-Римавського [редактора "Пештъ-Будимскихъ Вѣдомостей"], б. м., [1863 р.]).

[46] ІЛ, ВРФТ, ф. 104, од. зб. 205, арк. 1 зв. (чернетка листа Я. Головацького до К. Говорського, б. м., 16 (28) грудня 1863 р.).

[47] Йшлося передовсім про відбитки статей: И. И. М. Правда объ уніи къ православнымъ христіанамъ // *Вѣстникъ Юго-Западной и Западной Россіи*. – 1863. – Т. II, кн. IV. – Отд. II. – С. 1–29; Т. II, кн. V. – Отд. II. – С. 55–89; Кое что о хохломанскомъ журналѣ "Мета" // Там же. – Т. II, кн. IV. – Отд. III. – С. 1–18;

у боротьбі за свідомість читачів: “Брошюрки разошлись въ нѣсколькихъ дняхъ – и еще полно допросовъ за ними. Благоизволите прислать еще нѣсколько десятковъ для пространнѣйшаго круга читательства. Эти горькія пилюли вылечили уже многихъ отъ политической эпидеміи. [...] Многіе просили меня объ полученіи этихъ статей. Если возможно, пришлите 30–40 экс. ко мнѣ или же прямо въ книжную лавку Ставроп. Института”[48]. Я. Головацький прохав також надсилати більше примірників самого “Вѣстника”, аби його читало більше людей, а також сприяти й надалі у пересилці деяких російських газет. Він із задоволенням інформував свого київського кореспондента: “Съверная Пчела и Москов.[скія] Вѣдом.[ости] читаются въ нашей Бесѣдѣ съ успѣхомъ и уже примѣтно, что между юнымъ поколѣніемъ водворяется болѣе здравый судъ объ польскомъ и другихъ вопросахъ. Присылайте и далѣе слѣдующіе Npa. Успѣхъ будетъ удовлетворителенъ”[49].

Наприкінці березня 1864 р. К. Говорський написав Я. Головацькому великого листа (36 арк. рукописного тексту), де спробував дуже детально спростувати всі тези україножилів, які були у різних статтях галицьких та наддніпрянських авторів у “Меті”. В архіві Я. Головацького, окрім оригіналу[50], збереглася й копія цього листа[51], більше того, львівський професор виписав зі своїми редакторськими змінами із нього уривок (“Слово правды въ вопросѣ Малороссійскомъ”)[52]. Очевидно, із цим текстом повністю чи частково ознайомився не лише Я. Головацький – він напевно його показував та давав читати іншим людям.

У другій половині 1864 р. К. Говорський розпочав видавати свій “Вѣстникъ” у Вільно (Вільнюсі). Його контакти із Я. Головацьким (так само, як і контакти С. Гогоцького) не перервалися, але питання обміну літературою відійшло на другий план. К. Говорський і далі висилав до Львова “Вѣстникъ” (вже тільки “Западной Россіи”), полемізував у листах із “Метою” зразка 1865 р., але про масові партії публіцистичних брошур до Галичини вже не йшлося. У 1866 р. трапився ще один цікавий епізод: К. Говорський запропонував надіслати на ім’я попечителя Віленського шкільного округу Івана Корнілова всі руські книги, які вийшли в Галичині. Книги мали бути для місцевої бібліотеки, видатки обіцяли повернути. Я. Головацький зібрав все, що міг (84 прим. книг і брошур), додав групове фото русинів-послів до Галицького сейму і 12 (24) травня 1866 р. вислав[53]. Видатки (55 рублів за винятком 7 руб. за транспортування) йому повернули, але, очевидно, після ознайомлення із книгами, наполегливо рекомендували більше нічого не висилати[54]. Галицька руська література у Росії мало кого цікавила.

Кулжинскій И. Письмо къ издателю львовскаго журнала “Мета” г. Ксенофонту Климковичу // Там же. – Т. II, кн. V. – Отд. III. – С. 33–45.

[48] ЦДІАЛ, ф. 309, оп. 2, спр. 111, арк. 9 (чернетка листа Я. Головацького до К. Говорського, б. м., 23 березня (4 квітня) 1864 р.).

[49] Там само, арк. 9 зв.

[50] Там само, оп. 1, спр. 2294, арк. 6–23 зв.

[51] Там само, оп. 2, спр. 110, арк. 36–112.

[52] ЛННБУ, ВР, ф. 36, од. зб. 704 / п. 48. 2 арк.

[53] ІЛ, ВРФТ, ф. 104, од. зб. 674, арк. 41–41 зв.

[54] К. Говорський писав: “Посылку же книгъ русинскихъ для Попечителя прекратите, Онъ весьма удивляется, для чего создавать (и тратить время галицкимъ русскимъ ученымъ) новую русскую литературу, когда существуетъ столь богатая и цвѣтущая общерусская литература подобно обще французской и обще нѣмецкой” (ІЛ, ВРФТ, ф. 104, од. зб. 514, арк. 1 зв. – 2 (лист К. Говорського до Я. Головацького, Вільно, 5 липня 1866 р.)).

Із подібною ситуацією Я. Головацький зустрічався й раніше. Як відомо, у липні 1862 р. він вислав К. Говорському до Києва 10 прим. "Записок" Ф. Бродовича на продаж. За 9 місяців жодного примірника не вдалося продати, К. Говорський прохав дозволити цю книгу безкоштовно "разослать отъ Вашего имени въ библіотеки Семинарій нашихъ Западныхъ епархій и нѣкоторымъ ученымъ"[55]. Ця книга свого часу була бестселером у Галичині, у 1861 р. першу частину перевидали через швидке закінчення накладу. У Києві ж вона нікого не зацікавила. Після цього випадку Я. Головацький більше не надсилав книг на продаж. Він висилав К. Говорському, як правило, окремі примірники галицьких періодичних видань ("Слова", "Мети", де були цікаві для полеміки статті), брошури, у т. ч. й польськомовні, та декілька книг для вчених із Києва. Сам також замовляв передовсім наукову літературу та деякі інші (богослужбові) книги для власної бібліотеки[56]. Неодноразово і наполегливо він прохав С. Гогоцького і К. Говорського дістати окремі примірники петербурзької "Основи" за 1861 (кн. XI і XII) і 1862 (кн. VI–XII)[*] рр., аби мати повний комплект цього часопису (попередні звертання до П. Куліша і В. Білозерського не були цілком успішними). Останнє таке прохання датоване червнем 1864 р.[57], на що С. Гогоцький за півроку трохи роздратовано відповів, що "Основи" ніде немає, та й ніхто її не читав[58].

Загалом С. Гогоцький протягом 1861–1865 рр. вислав до Львова мінімум 52 книги (відомі їх назви), а якщо врахувати і неназвані, то їх було не менше 60, а також невідому кількість брошур, мабуть, кілька десятків назв. Власне Я. Головацькому вислано 39 (чи 41, бо стосовно двох книг не було впевненості, чи їх вдасться дістати) назв книг та ще кілька (мабуть, близько 10) неназваних, всього приблизно 50 книг. Б. Дідицькому (із того, що відомо) С. Гогоцький надіслав 13 назв книг, але були ще й інші посилки з невідомою кількістю книг. К. Говорський майже не висилав книг, натомість надсилав свій "Вѣстникъ" і різні брошури, як правило, у великій кількості (десятками примірників). Він потребував передовсім польських та народовських антиросійських публікацій для полемічної боротьби із ними. Я. Головацький до Києва вислав небагато, близько 25 назв книг, брошур і періодичних видань.

Як бачимо, аналіз стосунків Я. Головацького із киянами С. Гогоцьким і К. Говорським та надходження літератури з Росії до Галичини (загалом малий епізод і в стосунках галичан із наддніпрянцями, і в розповсюдженні друкованого слова серед галицьких русинів) добре показує кілька характерних особливостей розвитку руського національно-культурного та інтелектуального життя першої половини 1860-х рр. По-перше, значно зросла роль Наддніпрянської України (Малоросії) у еволюції громадського життя і національного світогляду галицьких русинів. Русофіли тут не

[55] ІЛ, ВРФТ, ф. 104, од. зб. 508, арк. 3 зв. (лист К. Говорського до Я. Головацького, Київ, 8 квітня 1863 р.).

[56] Див. наприклад: ЦДІАЛ, ф. 309, оп. 1, спр. 2294, арк. 29–30 зв. (записка Я. Головацького, 24 січня (7 лютого) 1864 р.).

[*] За 1862 р. у світ вийшло лише 10 книг "Основи". Я. Головацький у 1864 р. про це не знав.

[57] Там само, спр. 2295, арк. 24 (чернетка листа Я. Головацького до С. Гогоцького, б. м., 4 (16) червня 1864 р.).

[58] "Основу отыскать нѣтъ никакой возможности, потому что въ цѣломъ городѣ [Києві. – *О. С.*] едва ли было больше двухъ либо 3хъ экз-въ. Даже изъ Харькова отвѣчали, что тамъ никто ее не читалъ [...]. [...] Трудно Вамъ передать то равнодушіе, съ которымъ [...] относились къ Основѣ, оттого она даже окупиться не могла и если гдѣ и была, то растерялась" (Там само, оп. 2, спр. 110, арк. 33 зв. (лист С. Гогоцького до Я. Головацького, Київ, 21 лютого 1865 р.)).

були винятком, хоча й розглядали Наддніпрянщину як невід'ємну складову Російської імперії та всеруського культурного простору.

По-друге, оскільки чимало важливих елементів тоді дуже динамічного національного світогляду і русофілів, і українофілів були привнесені ззовні (з-за Збруча), то дуже вагомою була роль друкованого слова у їх поширенні та утвердженні. Галичани рідко виїжджали за кордон, практично ніхто із впливових русинів не міг тоді на основі побаченого особисто розмірковувати про Наддніпрянську Україну як частину їх великої Батьківщини. Друковані видання, художні твори, публіцистичні статті, дописи у періодиці формували у 1860-х рр. той образ Наддніпрянщини, який потім ще довго визначав внутрішнє національне життя галицьких русинів. Звідси велика увага до таких публікацій, хоча їх і не було багато.

По-третє, помітний вплив польського Січневого повстання на становище русинів (українців) по обидва боки австрійсько-російського кордону. В австрійській Галичині суспільно активні русини, скажімо, 1865–1866 рр. значно відрізнялися від самих себе зразка 1861 р. Погляди та оцінки на чимало важливих питань загострилися, радикалізувалися. Звичайно, не тільки польське повстання вплинуло на це, однак воно додало чимало енергії до незвично різкої, порівняно із 1850-ми рр., полеміки на різні теми. Це добре видно і на прикладі поглядів Я. Головацького, і на прикладі бачення своєї місії через постачання безкоштовних книг С. Гогоцького. Навчальну літературу у посилках із Києва досить швидко замінили сотні примірників публіцистичних брошур.

По-четверте, якщо говорити про самого Я. Головацького, то певний набір ідей та аргументів, який він отримував із листування та друкованої продукції із Києва, вплинув на еволюцію його особистого світогляду. Ці ідеї та аргументи він використовував, з часом все рішучіше, у внутрішньогалицькій полеміці (в усній формі, бо Я. Головацький не друкувався тоді як публіцист). Кожен новий етап у ній ставав радикальнішим, ставлення професора Львівського університету до опонентів загострювалося, і на середину 1860-х рр. його оцінки галицьких українофілів мало чим відрізнялися від оцінок його київських кореспондентів. Як видно із цитованого листування, була досить численна група галицьких русинів (передовсім молодих), які з інтересом та задоволенням читали брошури з Росії. Сплеск проросійських симпатій серед русинів, характерний для середини 1860-х рр., викликаний, зокрема, і цим фактом. Деякі з цих молодих русинів (та й сам Я. Головацький) незабаром переселяться до сусідньої імперії, про яку до того знали лише із газет та брошур.

Список використаної літератури

1. [Гогоцкій С.] Замѣтка на статью Современника “Національная безтактность” // Вѣстникъ Юго-Западной и Западной Россіи. – 1862. – Т. I, кн. I. – Отд. III. – С. 1–[36].
2. [Гогоцкій С.] Замѣтка на статью Современника “Національная безтактность”. – Второе изданіе. – Во Львовѣ, 1864. – 32 с.
3. Вендланд А. В. Русофіли Галичини. Українські консерватори між Австрією та Росією, 1848–1915. – Львів, 2015.
4. Дудко В. Стаття Івана Лашнюкова “Об отношениях галицких русинов к соседям” (1862): атрибуція, проблематика, контексти // Український археографічний щорічник. – Київ, 2006. – Вип. 10/11. – С. 362–385.
5. Е. Изъ Кіева. (Рекляма за г. Гогоцкого) // Слово. – 1864. – Чис. 10.
6. Еще новая болѣе дерзкая и широкая затѣя нѣкоторыхъ псевдо-поляковъ, помѣщиковъ, живущихъ въ подольской губерніи // Вѣстникъ Юго-Западной и Западной Россіи. – Кіевъ, 1862. – Т. II, кн. IV. – Отд. III. – С. 1–35.
7. Заводовський А. А. Рецепція статті М. Чернишевського “Национальная бестактность” в українській та російській періодиці початку 60-х рр. XIX ст. // Вісник Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки. – Кам’янець-Подільський, 2013. – Вип. 6: На пошану професора А. Г. Філінюка. – С. 59–68.
8. Згарський Є. Дотеперішнє становиско Галицько-руськоі Матиці // Мета. – 1865. – 15 липця (чис. 11).
9. И. И. М. Правда объ уніи къ православнымъ христіанамъ // Вѣстникъ Юго-Западной и Западной Россіи. – 1863. – Т. II, кн. IV. – Отд. II. – С. 1–29; Т. II, кн. V. – Отд. II. – С. 55–89.
10. Кое что о хохломанскомъ журналѣ “Мета” // Вѣстникъ Юго-Западной и Западной Россіи. – 1863. – Т. II, кн. IV. – Отд. III. – С. 1–18.
11. Кулжинскій И. Письмо къ издателю львовскаго журнала “Мета” г. Ксенофонту Климковичу // Вѣстникъ Юго-Западной и Западной Россіи. – 1863. – Т. II, кн. V. – Отд. III. – С. 33–45.
12. Миллер А. Украинский вопрос в Российской империи. – Киев: Laurus, 2013.
13. Образчикъ международнаго миролюбія и правдолюбія поляковъ (Отвѣтъ львовской Народовой газетѣ) // Вѣстникъ Юго-Западной и Западной Россіи. – Кіевъ, 1862. – Т. I, кн. II. – Отд. III. – С. 33–47; Т. I, кн. III. – Отд. III. – С. 75–103.
14. Объясненіе одной фразы въ объявленіи объ изданіи “Вѣстника Югозападной и Западной Россіи” // Вѣстникъ Юго-Западной и Западной Россіи. – Кіевъ, 1862. – Т. II, кн. IV. – Отд. IV. – С. 65–84.
15. Письмо редакціи Вѣстника югозап. и зап. Россіи въ редакцію львовской газеты “Слово” по поводу помѣщенной въ сей газетѣ статьи какого-то Кіяна // Вѣстникъ Юго-Западной и Западной Россіи. – Кіевъ, 1862. – Т. I, кн. III. – Отд. IV. – С. 229–238.
16. Райківський І. Ідея української єдності в громадському житті Галичини XIX століття. – Івано-Франківськ, 2012.

LITERATURE EXCHANGE BETWEEN LVIV AND KYIV IN EARLY 1860s: COOPERATION BETWEEN YAKIV HOLOVATSKYI, SYLVESTR HOHOTSKYI AND KSENOFONT HOVORSKYI

Oleksandr SEDLIAR

Lviv Ivan Franko National University, Scientific Library,
5 Drahomanova St., Lviv, 79601, Ukraine, tel.: (032) 239-43-58,
e-mail: sedlyar@rambler.ru

In early 1860s, professor of Lviv University Yakiv Holovatskyi established a fairly active literature exchange with the citizens of Kyiv: professor of Kyiv University Sylvestr Hohotskyi and editor of the Bulletin of the South-Western and Western Russia Ksenofont Hovorskyi.Most of the literature (more than 60 book titles, hundreds of brochures and periodicals) arrived to Lviv from Kyiv. In 1861–1862, it was mostly Russian educational literature, while from 1863, journalistic brochures aimed at fighting with the Polish and the Ukrainian patriots ('Ukrainophiles') started to dominate. Ya. Holovatskyi sent around 25 book titles, brochures, and periodicals to Kyiv. The literature exchange and active correspondence of these public figures is a testimony to and a bright illustration of several key moments: 1) in the 1860s, the role of the Dnieper Ukraine in the evolution of social life and national outlook of the Halychyna Rusyns significantly increased; 2) the role of the printed word in spreading and acknowledgement of the elements of a very dynamic national outlook of both Russophiles, and Ukrainophiles, brought from the outside (from across the Zbruch river) was considerable; 3) during the Polish January Uprising the debate on various topics intensified; journalistic publications that came from Kyiv focused on the issues of international relations and national identity (in the official Russian interpretation); 4) S. Hohotskyi and K. Hovorskyi were much less interested in the Halychyna Ruthenian literature compared to Ya. Holovatskyi's interest in Russian publications; their main goal was to strengthen the ties between the Halychyna Rusyns and the all-Russian cultural space, in particular, through providing the Russian literature; 5) Although Ya. Holovatskyi sought to introduce the Halychyna Rus publications in Russia, his biggest desire was to get (since 1863) up-to-date foreign journalistic literature that would help the Halychyna Russophiles in their debates with the Poles and Ukrainophiles; 6) a specific set of ideas and arguments that Ya. Holovatskyi received from correspondence and printed matter from Kyiv influenced the evolution of his personal philosophy towards radicalization of the Russophile beliefs.

Keywords: Russian literature in Halychyna, literature exchange, journalistic literature, international relations, Ya. Holovatskyi, S. Hohotskyi, K. Hovorskyi.

Стаття надійшла до редколегії 4. 03. 2015
Прийнята до друку 20. 07. 2015